

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПУБЛИЧНОПРАВНИ НАУКИ“

Димитър Стоянов Стоянов

МОРАЛНИТЕ ОСНОВАНИЯ НА ПРАВОТО

АВТОРЕФЕРАТ

НА

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ в професионално направление 3.6 „Право“, докторска програма „Теория на държавата и правото. Политически и правни учения“

Научен ръководител: доц. д-р Светла Маринова Кънева

София, 2025 г.

Дисертационният труд е обсъден на 13.05.2025 г. на заседание на катедрен съвет в разширен състав на катедра „Публичноправни науки“ при Юридическия факултет на Университета за национално и световно стопанство (УНСС), гр. София, и е насочен към публична защита пред научно жури в състав:

Вътрешни членове:

проф. д.ю.н. Димитър Радев Радев

доц. д-р Бойка Ивайлова Чернева

доц. д-р Павел Петров Смолички (резервен член)

доц. д-р Нели Георгиева Радева (резервен член)

Външни членове:

доц. д-р Елица Вълчева-Куманова

доц. д-р Симеон Ефимов Гройсман

доц. д-р Капка Светославова Георгиева-Атанасова

доц. д-р Теодора Василева Йовчева (резервен член)

доц. д-р Ваня Величка Пантелеева (резервен член)

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 30.06.2025 г., зала на УНСС, гр. София.

Материалите по защитата ще бъдат публикувани на интернет страницата на УНСС (<http://www.unwe.bg>) и ще бъдат на разположение на интересувашите се в сектор „Научни съвет и конкурси“, дирекция „Наука“ в УНСС, гр. София.

Изказвам най-дълбока и искрена признателност и благодарност към научния ми ръководител – доц. д-р Светла Маринова Кънева, без чиито напътствия, търпение и подкрепа този труд нямаше да придобие своя завършен вид и научна стойност.

Благодаря и на преподавателите от катедра „Публичноправни науки“ към Юридическия факултет на УНСС за гласуваното доверие, бележките и препоръките при обсъждането на дисертационния труд, както и за тяхната положителна оценка.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.

1. Необходимост, актуалност и практическо значение на изследването

Настоящият дисертационен труд засяга тема, която може да бъде определена като актуална не само от гледна точка на текущи обществени развития и случващи се събития, но за правото изобщо. Въпросите за възникването на правото, неговата легитимност, валидността на правните норми и за връзката с по-висш, фундаментален, метафизичен (по същество морален) критерий, който е априорен, се явява дискуссионен в правната теория от може би хилядолетен период от време – започвайки от идеите, развити от древногръцките и древноримските философи и юристи, и стигайки до съвременните представители на философията на правото и правния позитивизъм, заемащи противоположни позиции по разглежданата материя.

Актуалността на дискусията за мястото и характера на моралните основания на правото и начина, по който чрез тях се създава и легитимира самото право и правно явление, е продиктувана преди всичко от развитието на обществените отношения в исторически контекст и спрямо съвремието. Възникването на екзистенциални кризи за обществото, които могат да бъдат определени с въведеното от Мартин Хайдегер понятие за „кризи на основните понятия“ или още като „извънредност“, представляващи войни, социални и икономически сътресения, развитието на технологиите и изкуствения интелект (ИИ), глобализацията, поставят под въпроса интегритета, смисъла, философията, съдържанието и целите на редица обществени системи, като това не изключва и правото. Това се поддържа и от традиционното във философията на правото становище, че правото, когато бъде лишено от връзката си с фундаментални категории, каквито са справедливост, свобода, истина, равенство, дълг, мир (разбирани в рамките на дисертационния труд като „морални правни основания“), то губи своята правна природа и се превръща в обикновена технология на власт и управление, разпределяща по нормативен ред фактическите сили в едно общество. Сходни понятия, употребявани в теорията, са „неправилно право“, „законово неправо“, „надзаконово право“, за да опишат фундаменталната и неразривна връзка на правото с моралните категории. Дисертационното изследване разглежда въпроса за основанията на правото в двете

посоки – като фундаментално понятие за правото изобщо и в контекста на съвременните реалности и рискове за него.

Изследването има актуалност и по отношение на представеното в него понятие за „цивилизационно право“, обосноваващо връзката на правните системи, развити чрез интерпретация и разбиране на моралните основания на правото, и понятието за цивилизация в контекста на въведената от Самюъл Хънтингтън идея за „сблъсък на цивилизациите“. Правната система се явява градивен елемент от понятието за „цивилизация“ и има неразривна връзка с култура и образуваното правосъзнание. Въпросът за цивилизациите и техния „сблъсък“ се явява особено актуален в съвременната действителност и времето след разпада на двуполюсният политически модел с края на Студената война. В това отношение се използва терминологията на Самюъл Хънтингтън.

Представеното в този труд изследване на моралните основания на правото не претендира за изчерпателност. Определянето на толкова основополагащо понятие за правото и правното явление изобщо, свързано с други, извънправни категории, би могло да се разглежда чрез други и коренно различни подходи или да бъде отхвърлено изобщо като теза, както това се прави от представителите на правния позитивизъм и нормативизма. Разгледаните въпроси могат да бъдат предмет на различни или дори противоположни становища в рамките на правната теория, но възникването на дискусия по така поставената проблематика може единствено да обогати научното познание, правната теория и юриспруденция (правната практика).

2. Предмет, обект, цели и задачи на изследването

Обект на изследването в настоящия дисертационен труд е въпросът за правните основания в тяхната априорна, метафизична и морална природа и техният характер на основополагащо, аргументативно понятие за правните норми и за правото изобщо (както и правните системи, институти, отрасли). **Предмет** на изследването е природата на моралните основания на правото, връзката им с понятията за легитимност, валидност и правна система и тяхното място спрямо правосъздаването и правоприлагането (правораздаването). Направена е цялостна характеристика на понятието за основание на правото, неговите същност и място в правната система. В исторически план са разгледани водещите политикоправни теории по отношение на моралните основания на

правото, философията на правото и естественото право. Направен е преглед на приноса за правната наука на двете водещи имена във философията на правото в България, които се ангажират с въпроса за правните основания – проф. Цеко Торбов и доц. Михайлина Михайлова. Представена е теория за правните основания и правната система като елемент от понятието за цивилизация.

Моралните основания на правото са разгледани като правообразуващ фактор в светлината на създаването на конституционноправни норми с изследване на практиката в тази област при създаването и развитието на Конституцията на Съединените американски щати и Търновската конституция. Във връзка с моралните основания на правото и тяхното място в правораздаването и правоприлагането е разгледан моделът на прецедентното право и са посочени начини, по които той се отличава от континенталната правна система. Обръща се внимание на „трудните дела“, ролята и мястото на особените мнения, съдебното самоограничаване и съдебния активизъм като доктрини, и дилемите, които могат да възникнат при вътрешното убеждение по отношение на правните основания. Посочени са редица примери от практиката на Върховния съд на Съединените американски щати по водещи дела като *Roe v. Wade*, *Marbury v. Madison*, *Brown v. Board of Education*, *Dobbs v. Jackson’s Women Health Organization*, *Obergefell v. Hodges* и други. В рамките на дисертационното изследване е дефинирано понятието за „извънредност“ в контекста на правната действителност и са разгледани конкретни случаи – война, пандемия, изкуствен интелект, социални и икономически кризи, „мегазаплахи“ – които представляват риск за пълноценното прилагане на моралните основания на правото и ерозират техния смисъл и значение в преследването на други цели, обосновани с други аргументи, но се посочва, че това може да бъде предмет и на различна, дори противоположна трактовка.

Целта на настоящия труд е постигането на едно цялостно, структурирано и обосновано в максимална степен предвид обхвата на понятието изследване, което да покаже ролята и мястото на правните основания, тяхната априорна, метафизична и морална природа като обосноваващо, аргументиращо и легитимиращо спрямо правото явление, тяхното място при правосъздаването, правоприлагането и правораздаването. Изследването цели да докаже, че правните основания въпреки тяхното непроменяемо значение и съдържание, са претърпявали периоди на „разширяване“ и „свиване“ и дори „премахване“ в исторически контекст, които или са ограничавали правото като такова, или са го обезсмисляли, превръщайки го в „неправилно право“, разглеждано като криза

на основните понятия. Този процес е в зависимост от тяхната интерпретация и тълкуване в контекста на историческия момент. Цел на изследването е и доказването на тезата, че моралните основания на правото не са статични категории, които се „изчерпват“ с правосъздаването, а имат своето място и по отношение на правоприлагането и правораздаването в различните системи, цивилизационен характер, и могат да бъдат поставени на нови „изпитания“ под формата на рискове, заплахи или „извънредност“, което и в един настоящ момент да има силно негативно влияние спрямо правото изобщо и неговото развитие.

За изпълнение на така поставените цели са формулирани следните изследователски задачи:

1. Да се проследи същността, смисъла, мястото и характера на понятието за „основание на правото“ в общ контекст, неговото философски естество, както и отделните разработки на класическата и съвременната философия на правото върху него.

2. Да се дадат определения и да се представят теоритичните постановки и достижения по отношение на основополагащи за теорията на правото понятие като „легитимност“, „валидност“, „правна система“, „система на правото“, „правен принцип“, включително чрез представяне на позициите на водещи представители на българската и чуждестранна академична мисъл.

3. Да се разгледат мястото, ролята и функциите на моралните основания на правото като правообразуващ фактор с проследяване на исторически примери и практики в светлината на създаването и развитието на конституционноправни норми и модели с конкретни примери от историята на правото и правната теория.

4. Да се представи дискуссионният въпрос за моралните основания на правото, тяхната роля и място в правоприлагането (правораздаването) и разликата в подходите в прецедентното право и континенталната правна система, като се разгледат понятията за правоприлагане и правораздаване и да се дадат примери по отношение на „трудните дела“, особените мнения, доктрините на съдебното

самоограничаване и съдебния активизъм, дилемите, които възникват пред вътрешните убеждения.

5. Да се даде определение на понятието за „извънредност“ като основен риск за правните основания и да се направи сравнение с други използвани общи категории, но относими към правната действителност – рискове, „мегазаплахи“, „извънредни ситуации“, имащи общ корен.

6. Вземайки предвид развитията и структурни промени в един общ, глобален план за последните тридесет години да се представят понятията за основания на правото и правна система в светлината на понятието за „цивилизация“ и „сблъсък на цивилизациите“, като се обоснове правната система като водещ елемент на понятието за цивилизация заедно с категории като култура, религия, съзнание и други.

7. Да се разгледат съвременните рискове за правните основания и правото изобщо, които са в състояние да ги ерозират, променят или премахнат тяхното значение и смисъл – войни, пандемии, изкуствен интелект, социални и икономически кризи.

3. Методология на изследването

За изпълнение на така дефинираните задачи са използвани **научни методи за натрупване и анализ на познание**, които са характерни за обществените науки (хуманитарни и юридически), с цел създаване на един обхванат, комплектен и системен подход, който да даде цялостен анализ, набележи най-важните моменти и отчете най-значимите исторически и съвременни развития по отношение на един толкова всеобхватен правен феномен, какъвто са моралните основания на правото

Приложени са методите на анализ, синтез, сравнителния метод, методите на индукция и дедукция, като чрез приложената методология са формулирани тези, изводи и са изведени конкретни заключения. В рамките на дисертационното изследване особено място заема историкоправният метод, който проследява конкретни исторически развития в областта на теорията на правото, философията на правото и философия изобщо.

Приложен е и сравнителноправният метод по отношение на конкретни правни системи, разбирания за понятия, дефиниции, правна практика. Приложени са методите на интерпретация и тълкуване на съдебна практика, нормативна уредба и други правни източници, които са разгледани въз основа на езиковия, системния и историческия начин на тълкуване.

4. Обем и структура на изследването

Дисертационният труд се състои от 186 стандартни машинописни страници, които включват съдържание, въведение, четири глави, заключение и използвана литература. Първа глава се състои от осем раздела, втора глава се състои от четири раздела, трета глава – от шест раздела, а четвърта глава – от пет раздела. Всеки раздел е смислово обособен в изследването на определен проблем или представянето на становище по определен въпрос. Изследването съдържа 473 бележки под линия.

Библиографията на изследването включва 122 книги и монографии, от които 73 са издания на български език, а други 49 са чуждоезикови. Извън тях са използвани 36 научни, научнопопулярни и новинарски статии, от които 28 са чуждоезикови, а 8 на български език, цитирани са издания като *Yale Law Journal*, *Hastings Law Journal*, *Osgoode Hall Law Journal*, *Brennan Center for Justice*, *ОАН Magazine of History*, *Съвременно право*, *Юридически свят* и други. Използвана е съдебна практика от Върховния съд на Съединените американски щати, Висшия съд на справедливостта на Англия и Уелс, Конституционния съд на Република България, цитирани са конституционноправни актове на други държави чрез дигиталните системи на *National Archives of the United States of America*, *Legal Information Institute of Cornell Law School*, *The Avalon Project – Documents in Law, History and Diplomacy of Yale Law School*, *Lilian Goldman Law Library*, *Bayerische Staatsbibliothek*, *Library of Congress*, *Justia - U.S. Supreme Court Center*, *Народно събрание на Република България*, с допълнителни 34 източници.

Използваната литература, сборници, статии и източници са на български, английски, немски, руски, латински и френски език, с използван авторски превод или превод, извършен чрез дигитални платформи (за позоваванията на френски език).

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Във въведението на дисертационния труд се обосновава необходимостта от текущото изследване на въпроса, свързан с моралните основания на правото и за една съществуваща фундаментална и неразривна връзка между правото и морала. Очертани са съответно обект, предмет и цел на дисертацията. Представени са двете водещи и противостоящи си правни течения и разбирания, в лицето на философскоправното направление и естественото право и правния позитивизъм заедно с техните водещи представители в исторически контекст. Уводът обобщава обектите на изследване, използваната методология и търсените резултати, както и въвежда в използваната в рамките на дисертационното изследване терминология и основни категории. Дава се също най-общо представяне на поддържаните позиции и тези по отношение на правните основания и тяхната априорна, метафизична и морална природа.

2. ГЛАВА ПЪРВА. ОСНОВАНИЕТО НА ПРАВОТО – СЪЩНОСТ И МЯСТО В ПРАВНАТА СИСТЕМА.

- “Urbegriff” – „основните понятия“, място, смисъл и свързаност с правото.

Разделът представлява философски и юридически поглед върху по-общите категории на използваната терминология, техния произход, предназначение и смисъл. Прави се въведение в понятието за „Urbegriff“, разбирано като „прапонятие“, ако се използва въведената от Имануел Кант терминология, или „основно понятие“, следвайки понятийния апарат на Мартин Хайдегер. Разглежда се характерът на научното познание и как основните понятия служат за негови водещи категории. Чрез това се въвежда в тезата за „кризата на основните понятия“ с посочени исторически примери или как определящи правни категории са се оказали недостатъчни или неактуални, за да обхванат случващите се в едно общество или епоха процеси – дотолкова, че да се говори за кризисно състояние на тези категории. Кризата на основните понятия налага необходимост от преосмисляне на категории и, когато това е необходимо, на връщане към основополагащите ценности на засегнатата обществена система – в случая това се явява правото. Това се случва чрез преосмисляне на разбираното чрез основанията значения и връщането, при необходимост, към неговия оригинален смисъл.

- Легитимност, валидност и връзката им с основанията на правото.

В раздела се разглежда значението на две основополагащи за правната действителност понятия, каквито са тези за „леgitимност“ и „валидност“, като се проследява тяхната връзка с един общ, априорен и по същество външен за правото метафизичен критерий, каквото представлява едно морално основание на правото. Подкрепя се твърдението, че двете понятия представляват не една обща оправданост, а оправданост, която може да се раздели – едно правило може да бъде валидно от гледна точка на процедура и формален критерий, но да бъде изцяло противоречащо си или противоположно с основанията, които трябва да го легитимират. В рамките на изложението се поддържа принципното твърдение, че легитимността и валидността не представляват една обща (единна) оправданост, тъй като са различни по произход категории, но са свързани една с друга. Правото изобщо се нуждае от легитимиращи идеи, които му придават санкцията на дължимото, на една метафизична даденост. Това становище се подкрепя с изразени и цитирани в рамките на изложението тези от Хайнрих Пайзер, Ото фон Гирке, Жорж Ренар, Хуго Краббе, Жан-Луи Бержел, Цеко Торбов, Вилхелм Хенке, Густав Радбрух, Карл фон Гарайс, Джорджо Дел Велио, Юрген Хабермас и Йозеф Ратцингер (папа Бенедикт XVI).

- Същност на „основанието на правото“ като понятие на правната теория.

Правното основание се дефинира като фундаментално понятие, което има обосноваващ и аргументативен характер едновременно по отношение на проявата на правото в лицето на правните норми и на цялото право като социално системно явление. Поддържа се становището за иманентната връзка между правото с метафизични категории, морални и априорни по своя характер, откъдето го черпи своята основателност и се легитимира чрез тяхното приложение, за да даде необходимия аргумент за една валидна правна норма. Водеща идея при обосноваването на понятието за основание е, че фактът на едно правно правило още не определя неговата правност. Нормативната природа е следствие от метафизичния характер на правното основание, когато то се прилага спрямо правната действителност.

Във връзка с обосноваването на тезата за правните основания в раздела се въвежда понятие за „пирамида на легитимността“, където на върха се намира априорното, метафизично, нематериално, ценностно детерминирано правно основание. Основанието транслира своето съдържание в „принципи на правото“, които се разделят на два вида – правни и нормативни. Правните принципи съществуват извън нормативната природа, те

са продукт на практика, традиция, интерпретация в различни правни отрасли, докато нормативните са закрепени в правен акт. След принципите в „пирамидата“ идват правните норми, които могат да бъдат конституционни, законово и подзаконови. Заедно с тях тук се намира юриспруденцията, съдебната практика и обичаите. Най-отдолу в „пирамидата“ се намират актовете на автономната воля на субектите.

По отношение на принципите в правото са представени позициите в теорията на правото на проф. Димитър Радев, проф. Даниел Вълчев, проф. Росен Ташев, проф. Тенчо Колев, доц. Светла Кънева. Разгледана е природата на моралните основания на правото в светлината на „неправилното право“, „законовото неправо“ и „надзаконовото право“ съгласно теорията на Густав Радбрух, като в подкрепа на тази теза са приведени примери от Хана Аренд, Имануел Кант, Уолтър Уилямс, Цеко Торбов и Уилям Ренкуст.

- Теории за политикоправното развитие на моралните основания на правото и естественото право.

Разделът извършва историческа ретроспекция на развитието на идеите за моралните основания на правото през призмата на философията на правото и естественото право като школа/направление/течение в теорията и науката, в което те получават своето място. Въведена е следната примерна периодизация – Античност (Платон, Аристотел, Цицерон), Средновековие (Тома Аквински, Августин Блажени, византийските теолози и философи), Ново време (Имануел Кант, Самуел фон Пуфендорф, Хуго Гроций), Най-ново време (Джон Ролс, Роналд Дуоркин, Джон Финис, Лон Фулър). Като пример за сходен подход е представена теорията на доц. Светла Кънева за „етапи в основанието на правото“.

Разгледани са примери от правното и научно наследство на представители на различните исторически епохи в лицето на Улпиан, Паул, Свети Тома Аквински, Хенри от Брактън, Хуан Мариана, Колучо Салутати, Уилям Блэкстън, Шарл дьо Монтескьо, Хю Кенеди, Робърт Алекси, Лон Фулър. Приведени като примери са цитати и от различни източници на правото в историческа ретроспекция, като сборникът Вестготска правда на крал Рекесвинт, Магна харта, кореспонденцията на папа Лъв I до император Маркиан, *Corpus Iuris Canonici*, *Culte de l'Être* и други.

- Проф. Цеко Торбов и доц. Михайлина Михайлова – философскоправното разбиране за правото и основанията в българската правна мисъл

Изложението в раздела е посветено на творческото, интелектуалното и идейно наследство и научните достижения в областта на философията и теорията на правото на проф. Цеко Торбов и доц. Михайлина Михайлова, които се определят като водещи представители в това направление. Представена е кратка биографична справка за двамата, както и спомени и впечатления на други представители на академичната общност за тях (проф. Нено Неновски, проф. Георги Бойчев). Представено е съдържанието на аксиологичния подход в правната наука, характерен и за двамата учени.

Разгледано е понятието за „мяра“ при доц. Михайлина Михайлова и е направен сравнителен анализ между нейни трактовки в областта на философията на правото и тези на Густав Радбрух. Поставя се акцент и върху разглеждания от доц. Михайлова въпрос за връзката и последиците на глобализацията върху правото и правните отношения. Изразява се несъгласие с развитата от доц. Михайлова теза за „планетарно право“, която се определя като актуална за първите години на XXI век предвид обстоятелствата към онзи момент, но неоправдана според автора на дисертационния труд към днешна дата съгласно представените в изложението аргументи.

- Основанието на правото и неговата връзка с правната система.

В изложението са разгледани понятията за „правна система“, „система на правото“, „правопорядък“, „система на законодателство“, съгласно различните теоритични разбирания в тази област. Представени са становищата на проф. Димитър Радев, проф. Венелин Ганев, доц. Светла Кънева. Като представители на чуждестранната правна теория са разгледани позициите на Джоузеф Раз, сър Томас Бингъм, Джон Остин, Имануел Кант, Михаил Марченко.

Посочва се, че правното основание служи като „елемент на сцеплението“ между различните части, които може да са различни по характер и приложение, но са обединени под единното философско начало, заложено чрез основанието. Поддържа сте становището, че по отношение на системността в правото могат да се използва три взаимодопълващи се и съдържащи се едно в друго понятия – „правна система“, „система на правото“, „система на законодателството“.

Като въвеждащ елемент към следващия раздел се поставя акцент и върху понятието за правосъзнание. Правната система не се явява статична структура, а представлява организъм, който се намира във взаимодействие със заобикалящата го

среда. Неин много съществен елемент се явява правосъзнанието, което е част от религиозна, културна и цивилизационна идентичност.

- Правното основание и правната система като елемент от понятието за цивилизация.

Поддържа се и се развива тезата, че правното основание и правната система са елемент на понятието за цивилизация. Първоначално се прави въведение в общото понятие за цивилизация чрез представяне на различните разбирания в тази област чрез етимологията на понятието и неговото развитие от Античната епоха. Понятието за „цивилизация“ се характеризира с класическите разработки в тази област според Самюъл Хънтингтън, Арнълд Тойнби, Фернан Бродел. Твърдението, което се поддържа е, че правната система представлява част от разбирането за цивилизация и, че установените правен порядък, правна култура и правосъзнание се припокриват с общия цивилизационен, тоест културен код на общността. Посочена е идеята за възможност „двустепенна система“ на разбиране на правното основание – на универсалните категории на свобода, справедливост, истина, дълг, мир и други – тяхната интерпретация на цивилизационно ниво чрез категориите на културата, религията, традицията и др. Посочени са примери, които отличават различните цивилизации в рамките на техните правни системи при формулирането на правните институти, норми и правосъзнание.

- Изводи и заключения във връзка с основанието на правото и неговата морална, системна и цивилизационна природа.

Въз основа на направеното в рамките на Първа глава изложение са представени седем извода, обосноваващи основанието на правото в неговата морална, метафизична и априорна природа.

3. ГЛАВА ВТОРА. МОРАЛНИТЕ ОСНОВАНИЯ НА ПРАВОТО КАТО ПРАВООБРАЗУВАЩ ФАКТОР.

- Основанието на правото и връзката му с учредителната власт и конституциите.

С раздела и неговото изложение се проследяват характерни за моралните основания на правото като правообразуващ фактор идеи – тази за учредителната власт и за създаването чрез нея на такова държавно устройство, което да има в своите основи проявления на тези метафизични и морални по своята природа правни основания. Идеята

за учредителната власт е представена през призмата на теорията на естественото право като са приведени примери от разработките по въпроса на Томас Джеферсън, Джон Финис, Цеко Торбов. Проследява се историческото развитие на теорията за учредителната власт и се поддържа тезата, че в отношенията между „учредителна“ и „учредени“ власти при създаването на нормативно съдържание, тоест при правосъздаване, каквото представлява създаването на конституционен правен ред, то се обвързва с идеи, които са извънправни, с категории, които са морални по своя характер, метафизични, априорни, каквито са правните основания, но присъстващи в някои разработки като „идеи“ и „идеали“ (разглежда се теорията на Мортимър Адлър).

Разглежда и значението и съдържанието на понятието за „конституция“ като основен продукт на дейността на учредителната власт, за която се поддържа становището в най-пълна степен трябва да въплъщава моралните правни основания чрез конституционните принципи и норми, които учредителната власт създава. Посочени са аргументи в подкрепа на тезата на естественото право и философията на право как основанията на правото се разбират и интерпретират на първо място чрез разума, а след това чрез културата, религията, традициите с цел създаване на първични правни норми от конституционен порядък.

Допълнително, в подкрепа тези твърдения, е разгледана теорията на Джон Ролс за „булото на незнанието“ в контекста на това как вторични фактори влияят на преценката на учредителната власт при създаването на справедливо обществен ред и нормативен порядък, подкрепено и с позицията на Александър Хамилтън от „Записките на федералиста“.

- Въпросът за „големите национални дискусии“ и тяхната роля при правосъздаването и намирането на смисъла на правните основания.

Действието на учредителната власт не се изразява само чрез формата, която я конституира пряко, най-вече Учредително събрание, Континентален конгрес, Генерални щати, Конвент или друг специфичен форум на представителство, който е овластен да създава конституционни правни норми. Обикновено дейността на учредителните органи е предшествана и съпътствана от значими дебати, обществени обсъждания, разговори между различните общности и групи на интереси и влияние в обществото, като съвкупно този процес може да бъде определен с използваното от Айзък Крамник понятие за „голяма национална дискусия“. Разглеждането им в рамките на раздела се случва чрез

примери, които не са относими единствено към прякото действие на една „учредителна власт“, за което е посочен примерът за дебатите около приемането на Конституцията на Съединените американски щати, а е посочен пример как такава може да се развитие по отношение на последващи изменения и допълнения на основния закон. Пример в тази посока е одобряването на 13-тата поправка към американската конституция, която се отнася за премахването на робството.

Тезата е подкрепена с аргументи от практиката и теорията, включващи преводи на творчеството на Александър Хамилтън, Томас Джеферсън, Ейбрахам Линкълн, Джеймс Мадисън, Джон Джей. Ясно може да се отличи как една „голяма национална дискусия“ представлява по същество дискусия за моралните основания на правото и начина, по който те да бъдат имплементирани във формата на държавно устройство и държавно управление, чрез интерпретация и тълкуване на категории като свобода, справедливост, равенство, дълг, мир.

- Търновската конституция и „голямата национална дискусия“ през призмата на правните основания.

В изложението се разглежда процеса по изработване и приемане на Търновската конституция през призмата на моралните основания на правото. Проследява се развитието на „голямата национална дискусия“, която е съпътствала работата на Учредителното събрание в Търново. Извършен е анализ на представената аргументация от страна на народните представители, на доклада на Конституционната комисия, действала в рамките на събранието, както и на конкретни от приетите в рамките на конституцията разпоредби и на начина, по който те отразяват моралните правни основания.

В сравнителен план са приведени аргументи от Декларацията за правата на човека и гражданина от 1789 г., известните дела *Shanley v. Harvey* от 1763 г. и *Summerset v. Stewart* от 1772 г. Разгледано е просвещенското разбиране за свободата през творческото на Дени Дидро и Гийом Тома Ревал. Представена е идеята за универсалното човешко достойнство, обвързано с категорическия императив на Имануел Кант. Направени са позовавания и към Магна Харта.

Включени са позициите на депутатите от Учредителното събрание в рамките на дебатите, от които могат да се изведат техните разбираня за моралните правни

основания, като са приведени като аргументи и конкретни цитати от доклада на работилата в рамките на Учредителното събрание комисия.

- Общи конституционни измерения на правното основание.

Като заключителна част към настоящата глава са разгледани общите конституционни измерения на правните основания. Посочва се и се поддържа становището, че конституционното устройство на една държава може да не е дело на еднократен учредителен акт, въплътен в документ с писани правни норми, а продължителен процес, включващ създаване, израстване, развитие и защита на нормативното наследство чрез разбирането за моралните основания на правото.

Проследява се процеса по „израстването“ на конституциите, като се разглежда идеята конституцията да носи качествата на такава носеща конструкция и да притежава качеството на легитимност, без да е продукт на нарочна процедура, ориентирана към формално изпълнени критерии за нормотворчество.

Подходяща метафора би била „преследване на основанията“ – независимо от характера на носителя на учредителната власт, интерпретацията на правните основания и нейното приложение спрямо конституционните норми се явява източник на легитимност, който легитимира както нормите, така и процедурите и органите на правосъздаването. Процедурният ред се създава посредством основанията, а не в техен разрез.

4. ГЛАВА ТРЕТА. МОРАЛНИТЕ ОСНОВАНИЯ НА ПРАВОТО В ПРАВОРАЗДАВАНЕТО В СИСТЕМАТА НА ПРЕЦЕДЕНТНОТО ПРАВО И РАЗЛИКАТА С КОНТИНЕНТАЛНОТО ПРАВО.

- Общ характер на понятията за правоприлагане, правораздаване, тълкуване и интерпретация.

Първият раздел от Глава Трета разглежда понятието за правораздаване като част от по-общото понятие за правоприлагане. Представени са становищата в рамките на българската правна теория чрез начина, по който тези две понятия са дефинирани от проф. Живко Сталев, проф. Росен Ташев и проф. Даниел Вълчев. Целта на изложението е да направи връзка между тези две понятие и с дейностите по тълкуване и интерпретация. Осъществяването им поставя дискуссионни въпроси, които са много ясно

изразени в рамките на прецедентните правни системи, но становището върху тях в континенталното право се определя повече като консенсусно – дотолкова, че прилагането на една и съща правна норма в различен контекст, време и условия, може да доведе до противоположно различен резултат например в рамките на прецедентното право. Привържениците на този подход определят позицията като „живо, приложимо право“, което обаче бива отхвърлено от подхода на оригиналистите/текстуалистите. Съществен дискуссионен въпрос е как това се случва спрямо съществуването на априорните и метафизични категории, каквито са моралните основания на правото.

- Въпросът за правните основания като дискуссионен в правораздаването?

Разделът въвежда в проблематиката на правораздаване, което се осъществява чрез търсене на „кода“ на правните основания в случаите, когато една правна норма е неясна, необходимо е тълкуване, или такава не е налична изобщо. Като пример се посочва категорията на „трудните дела“, дефинирани от Роналд Дуоркин. Задава се въпросът дали може да се осъществи правораздаване въз основа на правно основание или принцип, правораздаване „извън“ правната норма, не се ли „изземва“ ролята на законодателя и дали това би могло до форма на етична тирания, облечена под формата на право.

Разгледани са случаи на сблъсък между законови норми и морални норми, като за пример е дадено делото *The Queen v. Dudley and Stephens* от 1884 г. В контекста на зададените въпроси е разгледана теорията за „семантичния реализъм“ по дефиниция на проф. Андрей Мармор и как една теория за откриването на същността на правото през такава интерпретация, обоснована чрез правни основания, може да бъде намерена във водещи съдебни прецеденти по дела като *Marbury v. Madison*, *United States v. Nixon*, включително чрез интерпретация на категории като „original right“, които нямат нормативен характер, но имат правен такъв.

- „Трудните дела“, съдебното самоограничаване и съдебният активизъм.

Представени в изложението са три правни института, които имат отношение към правораздаването, правните основания и техния морален характер. Това са „трудните дела“, следвайки дефиницията на Роналд Дуоркин за такива, и доктрините на съдебното самоограничаване и съдебния активизъм. Понятието за „трудни дела“, използвано в дисертационния труд, се основава на представената в „Да се отнасяме към правата сериозно“ теория на Роналд Дуоркин за правораздаване, което или формулира нова

правна норма, или изменя характера на действаща такава и променя начина, по който тя се тълкува или прилага – съответно стеснително или разширително.

В следващите редове са представени доктрините за съдебното самоограничаване и съдебния активизъм като са приведени примери от теорията чрез становища от проф. Томас Патърсън, съдия Антонин Скалиа, съдия Нийл Горсъч. В българската правна теория тези въпроси за разглеждани от конституционния съдия Благовест Пунев, като са приведени примери от практиката на Конституционния съд на Република България.

Спорните въпроси, които засягат интерпретацията и тълкуването, и са се проявили през правораздавателната практика по отношение на моралните правни основания, са представени чрез анализ на решения на Върховния съд на Съединените щати по дела по основополагащи обществени въпроси – *Brown v. Board of Education*, *Plessy v. Ferguson*, *Miranda v. Arizona*, *Obergefell v. Hodges* – очертаващи различните подходи спрямо тези категории.

- Ролята на особените мнения.

Особените мнения, независимо оспорваната им практическа функция към момента на тяхното обявяване, имат много важно място в правораздаването изобщо, тъй като в прецедентната правна система биват определяни като „конституционни спирачки пред унищожаването на човешкото достойнство“ и „призив към съзерцателния дух на закона, към интелигентността на бъдещия ден“, проява на „независимостта на духа“. По същество, те не са просто институционализирана форма на несъгласие, а са израз на правни основания, правосъзнание и правна култура. Особените мнения имат много значима тежест, когато те касаят дела с дискусийни въпроси от висок обществен интерес.

Примерите, които са приведени, включват особеното мнение на съдията Джон Маршал Харлан по делото *Plessy v. Ferguson*, на съдия Уилям Ренкуист по делото *Roe v. Wade*, включително и неговото „пререшаване“ през 2022 г. с решението по делото *Dobbs v. Jackson Women Health’s Organization*. Посочени са други примери за особени мнения, обосноваващи наричаното в теорията „precious right to dissent“, на „пророците с чест“, както определя съдия Уилям Бренан магистратите, които пишат особени мнения.

Представени са и противоположни позиции, които отхвърлят приложимостта, смисъла и полезността на особените мнения, като за такива са посочени становищата на съдия Сидни Брийз и Уолтър Стейджър.

- Дилемите на вътрешното убеждение.

Разделът анализира характерът на вътрешното убеждение, чрез което трябва да се „уловят“ категории като истина, справедливост, равенство, дълг, които са характерни за вътрешния човешки космос, и имат пряко отношение с правораздаването. Решенията следва да се вземат по убеждение и по съвест. Това е подкрепено от изказана от съдия Антъни Кенеди позиция в неговото подкрепящо мнение по делото Texas v. Johnson от 1989 г., където той посочва, че „правото налага този резултат“.

Дилемите на вътрешното убеждение са разгледани през призмата на „право интегрирет“, както това е определено от Роналд Дуоркин, като съдията чрез своя вътрешен глас търси доброто, истинното и справедливото. Вътрешното убеждение се разглежда като основен източник на принципи в процесуалното право.

- Правораздаването в прецедентното и континенталното право – различният подход.

Разделът обобщава различният подход, който може да бъде обоснован спрямо моралните основания на правото в рамките на прецедентното право и континенталната правна система, когато става въпрос за тълкуване, интерпретация и правораздаване. Значителната разлика, която съществува в подходите, е ясно отличима по отношение на съществуващата съдебна практика, като съдебният прецедент с помощта на едно общо начало, каквото е правното основание, формулира конкретно правило за поведение, което прилага, за да разреши разглеждания случай, или интерпретира съществуващата уредба по такъв начин, който релевира към по-общи, абстрактни, метафизични категории, каквито са правните основания.

Подчертава се, че подобен подход може да се срещне единствено при определени случаи в рамките на прецедентното право, което го отличава от строгата правоприлагаща, правораздаваща и тълкувателна дейност на континенталното право.

5. ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. СЪВРЕМЕННИ РИСКОВЕ ПРЕД ПРАВНИТЕ ОСНОВАНИЯ.

- Характер на „извънредността“ като риск за правните основания.

Поддържа се становището, че тъй като правосъздаването е процес, който не е статичен, а продължава във времето отвъд приемането на актовете на учредителната власт, то той е актуален и към днешна дата, включително спрямо променящите се

обществени условия, възникващи рискове и опасности. Правосъздаването в съвременния свят е изправено пред това да трябва да отговаря на нови извънредни обстоятелства и да отразява нови обществени реалности – най-вече с извънреден характер и създаващи необходимост от извънредно законодателство, свързано с военни действия, пандемични рискове, икономически проблеми, изкуствен интелект.

Въвежда се работна в рамките на дисертационния труд за „извънредност“ и „извънредни ситуации“ и как такива ситуации повдигат на първо място етични въпроси за начина, по който обикновено се разрешават времената на кризи. Предвид основополагащата в рамките на труда теза за неразривната връзка между морал, етика, ценности под формата на моралните основания на правото и тяхната връзка с правната материя, тези въпроси са и неминуемо правно и касаят как се регулират отношенията в едно общество. „Извънредността“ се приравнява от гледна точка на съвременността на въведеното от Нуриел Рубини понятие за „мегазаплахи“.

В изложението са разгледани два конкретни и общи примера за „извънредност“ и за правните дилеми, които тя създава – този за войната и този за икономическите кризи. Приведени са примери от теорията чрез становищата на проф. Цеко Торбов и доц. Михайлина Михайлова. Направен е анализ за правната обосновка на войната, включващо и различно от изразеното от проф. Торбов становище за войната като причина за криза в правото чрез теорията за *jus ad bellum* или справедливата война. Посочени са становища от Хуго Гроций, Свети Августин Блажени и Свети Тома от Аквино и проф. Робърт Джордж. През призмата на правните стандарти на Новия курс на Франклин Делано Рузвелт се развива тезата как икономическата извънредност променя основите на правото в Съединените американски щати, подкрепено от тезите на проф. Ричард Пайпс.

- Извънредност, съвремие и правни основания.

Въпросът за извънредността, съвремие и правните основания е разгледан през призмата на няколко основни понятия. На първо място, това е латинската максима „*Inter arma enim silent leges*“, преведено, че във време на война „законите“ (правото) мълчат. Изменението на правото в тази част се обосновава от съдия Уилям Ренкуист, че извънредността безспорно влияе върху правната материя, тъй като „законите говорят с по-различен глас“, което засяга фундаментални установени правни институти. Извънредността се явява причина за концентрация на власт и правомощия, отмяна или ограничаване на субективни права, тоест нормативно преследваните цели не релевират

с правните основания, а с други категории като постигнатите резултати не винаги отразяват и самите предварително обявени цели.

Разгледана е пандемичната извънредност от гледна точка на приемане на извънредно законодателство и как това създава предпоставки за значими дебати за защитата на здравето и опазването на човешкия живот в условията на пандемична извънредност при необходимостта от спазване на демократично установени процедури в рамките на правовата държава, разделението на властите и върховенството на закона. Това поражда основополагащ въпроси колко би могло да бъде голямо това отстъпление, не се ли явява то отстъпление от идеалите и идеите на моралните правни основания или всъщност представлява разглеждането им от по-различен ъгъл и гарантирането на техния ценностен космос по различен начин.

В изложението е разгледано понятието за „конституционна поликриза“, понятието за „извънредно положение“ в светлината на практиката на Конституционния съд на Република България, както и как извънредните фактори могат да се превърнат в криза на правото, съответно в „криза на основните понятия“ или „криза на правните основания“.

- Извънредност, власт и правни основания.

В настоящия дисертационен труд се поддържа становището, че моралните правни основания имат своята роля и място най-вече по отношение на правосъздаването, създаването на правни норми, преди всичко от конституционен порядък, каквито и примери бяха разгледани чрез Конституцията на Съединените американски щати и Търновската конституция. Отворен обаче остава въпросът за връзката между правните основания и правоприлагането. Разгледани са няколко конкретни случая в светлината на изпълнителната власт, чиято природа е дефинирана чрез постановки от класическата правна и конституционна теория. Представена е теорията за „унитарната изпълнителна власт“ в рамките на американския конституционен модел, а като теоритични постановки за властта са приведени становища от страна на Макс Вебер, проф. Димитър Радев, проф. Пол Джонсън, проф. Емилия Друмева.

Изпълнителната власт се разглежда в контекста на „възлагащата клауза“ от американската конституция и възникналата извънредна ситуация на 11 септември 2001 г. в контекста на издадените разпореждания от страна на изпълнителната власт или как „извънредността“ може да ерозира процедури и норми, а оттам легитимиращите ги

правни основания, но в същото време да има друг поглед върху тях и да обосновава своето правоприлагане през точно такава метафизична категория.

Възникващата „извънредност“, на която следва да реагират органите на държавна власт през техните правомощия, неминуемо създава въпроса за защитата или отричането на правните основания, на идеалите, идеите и ценностите и как и чрез какво решение едно решение би могло да бъде обосновано като правилно, морално и съобразено със закона, особено ако нормативната уредба е високо абстрактна, неясна или дори липсваща, или изисква формулирането на ново правило за поведение (както това става чрез действията на 11 септември 2001 г. или чрез разгледаните в изложението „принципи на Ласълс“). Тогава ролята на правните основания в една или друга посока е не само ясна, но тя се явява незаобиколима.

- „Изкуственият интелект“ като риск за моралните основания на правото.

По отношение на основанията на правото е възприето разбирането, че разсъдъкът с неговите форми на мисленето апелира, за да ни даде правните основания. Разумът чрез своите мисловни, познавателни и логически способности на мисълта, оформения ценностен компас, възможността за разпознаване на „добро“ и „зло“ като категории, има основна роля при различаването и прилагането на съдържанието на моралните правни основания и водеща функция в създаването на едно пълноценно и легитимно право, което носи наистина характеристиката на „правно“, а не представлява обикновена технология на власт и управление.

Развитието на изкуствения интелект (ИИ) се разглежда в раздела като значим и екзистенциален риск не само за моралните основания на правото, но и за правото и правното регулиране на обществените отношения изобщо. Възможността на изкуствения интелект да бъде използван в рамките на правосъздаването и правораздаването, каквито опити вече се провеждат, посочени в изложението по раздела, представлява потенциален водещ риск за правото и за моралните основания на правото, който може да промени самата същност на правната природа, регулирането на човешки отношения, представата за истина, справедливост, свобода, дълг, мир, равенство.

Замяната на човешкия елемент, стремящ се да отличи добро от зло, да приложи моралните основания на правото, с ясният хилядолетен опит на човешката мисъл, с машинен алгоритъм, който въз основа на растяща интелигентност може да вземе коренно различни и дори непредсказуеми решения спрямо начина, по който се осъществява

правната регулация и правоприлагането, е явление, което следва да бъде сериозно отчетено и разгледано преди то да доведе до необратими последици за човешкото общество.

В рамките на раздела е представена дефиниция за изкуствен интелект, както и са очертани основните рискове, които той може да представлява. Представени са становища на водещи изследователи на моралната и правната проблематика на изкуствения интелект към настоящия момент, сред които Артур Кордон, Брус Шнайер, Матю Шерър, Ник Бостром. Човешкият разум в контекста на изложението е представен и чрез анализ на идеите на Хана Аренд за човешката същност и отличаващите я качества на индивидуалност и спонтанност.

- „Сблъсъкът на цивилизациите“ като „извънредност“ и връзката с правото

В изложението на дисертационния труд беше представено понятието за цивилизация, неговата връзка с правната система и моралните основания на правото. Правната система се явява незаобиколим фактор за цялостното разбиране на цивилизационните категории, начина на проявление на правните основания и образуването на основните правни институти.

В рамките на раздела е разгледано въведеното през 1992 г. от Самюъл Хънтингтън понятие за „сблъсък на цивилизациите“ в контекста на вече представеното разбиране за „извънредност“, което може да окаже влияние върху право и върху правните основания. Културните сблъсъци, характерни за „сблъсъка на цивилизациите“, могат да доведат до изменение на представите за правна действителност, правна култура и правосъзнание, защото правото е тясно свързано с тези категории, като се потвърждава тезата, че то се явява незаобиколим елемент от разбирането за цивилизация. Акцентира се върху това как една чужда цивилизационна идентичност може да преформулира представата за право, както това например може да се случи в рамките на Западната цивилизация и се е случвало към днешна дата в миналото.

6. ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Настоящият дисертационен труд поставя за своя най-обща задача да обоснове една неразривна, легитимираща и всеобхватна връзка, която съществува между две

определяни като отделни, но в същото време трайно свързани системи – правото и морала.

Въз основа на направената аргументация, и като заключение на труда, са изведени общо осем извода в тази посока, обобщаващи представените твърдения в рамките на дисертационния труд.

III. НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научната новост на дисертационния труд се определя от обстоятелството, че до момента липсва цялостно, обхватно и последователно изследване на въпроса за моралните основания на правото изобщо.

Засягане на темата може да бъде открита в теоритичните и правнофилософските съчинения на различни български и чуждестранни юристи и представители на академичната, но настоящото изследване, въпреки че не претендира за изчерпателност по тази много голяма тема, е първото, изцяло посветено на този въпрос.

Основните приносни моменти, които могат да бъдат открити в дисертацията, са:

1. Представяне на цялостна дефиниция на понятието „основание на правото“ (наричано още и „правно основание“), като легитимиращо, метафизично, априорно явление спрямо както правото като цяло, така и спрямо отделните негови проявления и система.

2. Обосноваване на връзката между правни основания, правни принципи, правни норми и актове на автономната воля на субектите, както и разглеждане на връзката на тези категории с използваните в правната теория понятия за легитимност и валидност. Представено е деление на правните принципи и идеята за „пирамида на легитимността“, която обосновава правото като явление въз основа на моралните правни основания.

3. Правните основания, правото и правните системи са разгледани като съществен и незаобиколим елемент на понятието за цивилизация, заедно с културата, религията и други неправни по своя характер категории, които се явяват обаче неразривно свързани с правната действителност.

4. „Нормативността“ в правото не се разглежда като еквивалент на „правовостта“, а като нещо, което е производно от нея, но не идентично, и че едно правило може да има нормативен характер и да бъде валидно, но да не бъде

правно, съответно и легитимно, ако неговата връзка с моралните основания на правото бъде ограничена или прекъсната изцяло.

5. В светлината на моралните основания на правото се разглежда процеса по правосъздаване на конституционни правни норми с направен анализ на американския конституционен модел и този на Търновската конституция през призмата на тези категории, както и на това, че правосъздаването не е статичен процес и ролята на моралните основания не се изчерпва със създаването на една норма от конституционен правен порядък. То може да бъде определени като непрекъснат процес, в който правните основания имат непрекъсната роля, за което са посочени съответните примери.

6. Поставен е въпроса за връзката и прилагането на моралните правни основания в контекста на правораздаването и правоприлагането, като за разгледани в сравнителен план прецедентната правна система и тази на континенталното право по отношение на постановяване на актове на върховни съдилища. Направен е анализ на практика на Върховния съд на Съединените американски щати и са отличени понятия като „трудни дела“, съдебно самоограничване, съдебен активизъм, особени мнения, вътрешно убеждение в светлината на моралните правни основания. Предлага се идеята, че съществуват определени случаи в определени правни системи, в които моралните правни основания могат да служат като основа за правораздаване.

7. Въведено е понятие за „извънредност“ в контекста на правната действителност и моралните основания на правото, като са разгледани случаите на войната, пандемичните рискове, икономическите и социални кризи, изкуствения интелект, обединени под общото понятие за „мегазаплахи“, които са в състояние да ерозират правото и значението на правните основания. Разгледан е механизма на действие на изпълнителната власт в основите на възникваща или развиваща се извънредност и как това би могло да доведе до правоприлагане при зачитане на правните основания, тяхното отричане изобщо, поставяне на различни задачи и цели от заложените в нормативната рамка, или изобщо създаване на нови правила за поведение, до което могат да доведат съответните извънредни обстоятелства, включително когато правната рамка ограничава една по-висша цел, която може да съответства на правно основание.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. „Правен и философски поглед върху процеса срещу Иисус Христос“, сп. „Предизвикай правото“, електронно издание с ISSN 1314-7854 и ID 3299 в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране

2. „Търновската конституция и въпросът за основанието на правото“, доклад от научна конференция, публикуван в сборника „Предизвикателства пред правното регулиране в България“

3. „Войната като „криза на основанията“ в правото“, доклад, представен на Научни четения на тема „ПРАВО, ДЪЛГ И СВОБОДА“, посветени на 300-годишния юбилей от рождението на Имануел Кант и на 125-годишния юбилей от рождението на Цеко Торбов, предстоящо публикуване в печатен вид, с представена служебна бележка, дадено за печат.

4. „Цивилизационното право и неговите принципи“, доклад, представен на Международна научна конференция на тема „Правните принципи и тяхната роля и значение за развитие на правото“, проведена през 2024 г. в УНСС, предстои публикуване.

UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY
FACULTY OF LAW
DEPARTMENT OF PUBLIC LAW SCIENCES

Dimitar Stoyanov Stoyanov

THE MORAL FOUNDATIONS OF LAW

ABSTRACT
AT
DISSERTATION

For the awarding of the educational and scientific degree "Doctor" in the professional field
3.6 "Law", doctoral program "Theory of State and Law. Political and Legal Doctrines"

Scientific supervisor: Assist. Prof. Dr. Svetla Marinova Kaneva

Sofia, 2025

The dissertation was discussed on May 13, 2025 at a meeting of the Department Council in an extended composition of the Department of Public Law Sciences at the Faculty of Law of the University of National and World Economy (UNWE), Sofia, and was submitted for public defense before a scientific jury composed of:

Internal Members:

Prof. D.Sc. (Law) Dimitar Radev Radev

Assoc. Prof. PhD Boyka Ivaylova Cherneva

Assoc. Prof. PhD Pavel Petrov Smolichki (alternate member)

Assoc. Prof. PhD Neli Georgieva Radeva (alternate member)

External members:

Assoc. Prof. PhD Elitsa Valcheva-Kumanova

Assoc. Prof. PhD Simeon Efimov Groysman

Assoc. Prof. PhD Kapka Svetoslavova Georgieva-Atanasova

Assoc. Prof. PhD Teodora Vasileva Yovcheva (alternate member)

Assoc. Prof. PhD Vanya Velichka Panteleeva (alternate member)

The public defense of the dissertation will take place on June 30, 2025 , in room ... at the University of National and World Economy (UNWE), Sofia.

The materials related to the defense will be published on the official website of UNWE (<http://www.unwe.bg>) and will be available to interested parties at the “Academic Councils and Competitions” unit, Directorate “Science” at UNWE, Sofia.

I express my deepest and sincerest gratitude to my academic advisor – Associate Professor Dr. Svetla Marinova Kaneva, without whose guidance, patience, and support this work would not have achieved its final form and academic value.

I would also like to thank the professors from the Department of Public Law Sciences at the Faculty of Law of UNWE for their trust, remarks, and recommendations during the discussion of the dissertation, as well as for their positive evaluation.

I. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE DISSERTATION

1. Necessity, Relevance, and Practical Significance of the Research

The present dissertation addresses a topic that can be defined as relevant not only from the standpoint of current social developments and ongoing events but also with regard to the nature of law itself. Questions concerning the origin of law, its legitimacy, the validity of legal norms, and their connection to a higher, fundamental, metaphysical (essentially moral) criterion that is a priori, have been a subject of debate in legal theory for perhaps thousands of years—starting from the ideas developed by ancient Greek and Roman philosophers and jurists, and continuing to contemporary representatives of the philosophy of law.

The relevance of the discussion on the place and nature of the moral foundations of law, and the way in which law is created and legitimized through them, is primarily driven by the development of social relations in the course of historical processes and modern times. The emergence of existential crises—defined using Martin Heidegger’s concept of “crises of fundamental concepts,” or referred to as “states of exception”—manifesting in wars, social and economic upheavals, the development of technologies and artificial intelligence (AI), and globalization, calls into question the integrity, meaning, philosophy, and purposes of many societal systems, including law. This is also supported by the traditional view within the philosophy of law that when law is severed from its connection to fundamental categories such as justice, freedom, truth, duty, and peace (understood in this dissertation as “moral legal foundations”), it loses its legal nature and becomes a mere technology of power and governance, normatively distributing factual forces within a society. Similar terms used in legal theory include “unjust law,” “legal injustice,” or “supralegal law,” all intended to describe the fundamental and inseparable link between law and moral categories. The dissertation examines the foundations of law from two perspectives: as a fundamental concept of law in general, and in the context of contemporary realities and the risks facing it.

The topic is also relevant in light of the introduced and employed concept of “civilizational law,” which substantiates the link between legal systems—developed through interpretation and understanding of the moral foundations of law—and the concept of civilization, particularly in the context of Samuel Huntington’s idea of a “clash of civilizations.” The legal system is presented as a structural element of the concept of “civilization,” inherently

connected to culture and legal consciousness. The question of civilizations and their “clash” is particularly relevant in today’s reality and in the era following the collapse of the bipolar political model at the end of the Cold War.

The presented study of the moral foundations of law does not claim to be exhaustive. Defining law as a fundamental concept connected to extralegal categories can be approached through different and even radically opposing methods, or it can be rejected altogether—as done by proponents of legal positivism and normativism. The issues discussed can be subject to various or even contradictory viewpoints within legal theory, but the emergence of a scholarly discussion on this topic can only enrich academic knowledge, legal theory, and practice.

2. Subject, Object, Goals, and Tasks of the Research

The object of the present dissertation is the issue of legal foundations in their a priori, metaphysical, and moral nature, and their role as a fundamental, argumentative concept for legal norms and for law in general. **The subject** of the research is the nature of the moral foundations of law, their relationship to the concepts of legitimacy, validity, and legal system, and their place in the processes of law-making and law enforcement (adjudication). A comprehensive characterization is given of the foundation of law—its essence and place within the legal system. Historically, the dissertation examines the leading political and legal theories concerning the moral foundations of law and natural law. The contributions of the two most prominent figures in the philosophy of law in Bulgaria—Prof. Tseko Torbov and Assoc. Prof. Mihailina Mihailova—who have addressed the question of legal foundations, are also reviewed. A theory is presented connecting legal foundations and the legal system to the concept of civilization.

The moral foundations of law are examined as a formative factor in the creation of constitutional legal norms, with an analysis of practices in this area through the development of the U.S. Constitution and the Tarnovo Constitution. In relation to the role of moral foundations in adjudication, the dissertation analyzes the common law model and outlines its differences from the continental legal system. It focuses on “hard cases,” the role and significance of dissenting opinions, judicial self-restraint, and judicial activism, as well as the dilemmas that arise from internal judicial conviction regarding legal foundations. Numerous examples are cited from U.S. Supreme Court jurisprudence in landmark cases such as *Roe v.*

Wade, *Marbury v. Madison*, *Brown v. Board of Education*, *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization*, *Obergefell v. Hodges*, and others.

The dissertation defines the concept of “exceptionality” in the context of legal reality and examines concrete instances—war, pandemic, artificial intelligence, social and economic crises, “megathreats”—which pose a risk to the effective application of the moral foundations of law and erode their meaning and significance in the pursuit of alternative goals grounded in different arguments.

The **goal** of this dissertation is to achieve a comprehensive, structured, and well-substantiated study that demonstrates the role and place of legal foundations, their a priori, metaphysical, and moral nature as a legitimizing and argumentative phenomenon in relation to law, and their significance in both the creation and application of law. The research aims to prove that despite the unchanging essence and meaning of legal foundations, they have historically undergone periods of "expansion," "contraction," or even "elimination"—processes which either limited the law or rendered it meaningless, turning it into "unjust law." This is shown to depend on how these foundations are interpreted in specific historical contexts. The research also seeks to demonstrate that the moral foundations of law are not static categories that are exhausted during law-making, but that they have ongoing relevance in adjudication, hold civilizational importance, and are continuously tested by new risks, threats, or states of exception—which, even now, exert a significant negative influence on law as such.

To fulfill these objectives, the following **research tasks** have been formulated:

1. To trace the essence, place, and character of the concept of "foundation of law" in general, its philosophical nature, and the approaches of classical and contemporary philosophy of law regarding it.
2. To define and present theoretical frameworks and achievements related to fundamental legal theory concepts such as "legitimacy," "validity," "legal system," and "system of law," including perspectives from leading Bulgarian and foreign legal scholars.
3. To examine the role and functions of the moral foundations of law as a law-forming factor, including historical examples and practices from the Bulgarian and American constitutional models.
4. To present the debate surrounding the role of moral foundations in adjudication and the differing approaches of common law and continental legal systems,

including definitions of adjudication and law enforcement, and examples involving hard cases, dissenting opinions, judicial restraint, and judicial activism.

5. To define the concept of "exceptionality" as a major risk to legal foundations and compare it with other general categories relevant to legal reality—risks, "megathreats," and "states of emergency."
6. In the context of social and global developments over the past thirty years, to present the concepts of legal foundations and legal systems in light of the notion of "civilization" and the "clash of civilizations," justifying the legal system as a core element of civilization alongside culture, religion, and consciousness.
7. To explore contemporary risks to legal foundations and law in general, which are capable of eroding, altering, or eliminating their meaning and significance—such as wars, pandemics, artificial intelligence, and social and economic crises.

3. Methodology of the Research

To accomplish the defined tasks, scientific methods for accumulating and analyzing knowledge characteristic of the social sciences (humanities and legal sciences) were applied. These methods helped build a comprehensive, complete, and systematic approach aimed at delivering a thorough analysis, identifying key moments, and accounting for the most significant historical and contemporary developments concerning such a multifaceted legal phenomenon as the foundations of law.

Methods of analysis, synthesis, comparative method, and the methods of induction and deduction were employed. Through this methodology, theses were formulated, conclusions drawn, and concrete findings presented. Within the dissertation research, particular emphasis is placed on the historical-legal method, which traces specific historical developments in the fields of law, the philosophy of law, and philosophy in general.

The comparative legal method is also applied with respect to specific legal systems, conceptual understandings, definitions, and legal practice. Furthermore, methods of interpretation and legal hermeneutics are used, analyzing court decisions, legislation, and other legal sources through linguistic, systemic, and historical modes of interpretation.

4. Volume and Structure of the Study

The dissertation consists of 186 standard typed pages, which include a table of contents, introduction, four chapters, conclusion, and bibliography. The first chapter consists of eight sections, the second chapter has four sections, the third chapter – six sections, and the fourth chapter – five sections. Each section is logically structured to analyze a specific problem or present a specific issue. The study contains 473 footnotes.

The bibliography of the research includes 122 books and monographs, of which 73 are in Bulgarian and 49 are in foreign languages. In addition, 36 scholarly, popular science, and news articles were used, of which 28 are in foreign languages and 8 in Bulgarian, from publications such as the Yale Law Journal, Hastings Law Journal, Osgoode Hall Law Journal, Brennan Center for Justice, OAH Magazine of History, Săvremenno pravo, Yuridicheski svyat, among others. Jurisprudence has been used from the Supreme Court of the United States, the High Court of Justice of England and Wales, the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria, and constitutional acts of other countries accessed through the digital systems of the National Archives of the United States of America, Legal Information Institute of Cornell Law School, The Avalon Project – Documents in Law, History and Diplomacy of Yale Law School, Lilian Goldman Law Library, Bayerische Staatsbibliothek, Library of Congress, Justia – U.S. Supreme Court Center, National Assembly of the Republic of Bulgaria, and 34 additional sources.

The literature, articles, and sources used are in Bulgarian, English, German, Russian, Latin, and French, with either original translation or through digital platforms (for references in French).

II. CONTENT OF THE DISSERTATION

1. INTRODUCTION

The introduction of the dissertation justifies the need for a current study on the issue related to the moral foundations of law and the existing relationship between law and morality. The object, subject, and goal of the dissertation are outlined. The two leading and opposing legal schools of thought—namely, the philosophical-legal tradition of natural law and legal positivism—are presented along with their prominent representatives in a historical context. The introduction summarizes the research topics, the applied methodology, and the expected outcomes, while also introducing the terminology and core categories used in the dissertation.

A general presentation is given of the positions and theses supported regarding the legal foundations and their a priori, metaphysical, and moral nature.

2. **CHAPTER ONE. THE FOUNDATION OF LAW – ESSENCE AND PLACE IN THE LEGAL SYSTEM**

- “Urbegriff” – “fundamental concepts”, their place, meaning, and connection to law.

This section offers a philosophical and legal perspective on the broader categories of the terminology used, their origins, purpose, and meaning. It introduces the concept of “Urbegriff,” understood either as a “proto-concept” (in Kantian terminology) or a “fundamental concept” (following Heidegger's conceptual framework). It discusses the nature of scientific knowledge and how such concepts serve as leading categories within it. The thesis of a “crisis of fundamental concepts” is introduced, with historical examples showing how some legal categories became insufficient or outdated in capturing societal or epochal developments—resulting in a conceptual crisis. This crisis calls for a rethinking of legal categories and, when needed, a return to the fundamental values of the affected social system—namely, law. This is accomplished by reevaluating the meaning of foundations and, where necessary, restoring their original essence.

- Legitimacy, validity, and their relationship with the foundations of law.

This section examines the meaning of the fundamental legal concepts of “legitimacy” and “validity” and their relationship to an overarching, a priori, and essentially external metaphysical criterion—namely, the legal foundation. The argument is made that the two concepts do not represent a unified justification but rather a divided one: a rule may be valid procedurally and formally while contradicting the foundations meant to legitimize it. Law inherently requires legitimizing ideas that provide it with the sanction of what ought to be—a metaphysical given. This position is supported by the theories of Heinrich Peiser, Otto von Guericke, Georges Renard, Hugo Krabbe, Jean-Louis Bergel, Tseko Torbov, Wilhelm Henke, Gustav Radbruch, Karl von Gareis, Giorgio Del Vecchio, Jürgen Habermas, and Joseph Ratzinger (Pope Benedict XVI).

- The essence of the “foundation of law” as a concept in legal theory.

The legal foundation is defined as a fundamental concept that serves a justificatory and argumentative function, not so much regarding specific legal norms but rather regarding the entire legal system as a social phenomenon. It is argued that there is an immanent connection

between law and metaphysical categories—moral and a priori in nature—which provide its legitimacy through their application and offer the necessary rationale for a valid legal norm. A leading idea in defining the legal foundation is that the mere existence of a legal rule does not determine its justness. Normativity stems from the metaphysical nature of the legal foundation.

The concept of a “pyramid of legitimacy” is introduced, with an a priori, metaphysical, immaterial, value-determined foundation at the top. This foundation transmits its content into “principles of law,” divided into two types—legal and normative. Legal principles exist outside the normative structure and arise from practice, tradition, and interpretation across various legal branches, while normative principles are codified in legal acts. Below the principles are the legal norms (constitutional, statutory, sub-statutory), alongside jurisprudence, case law, and customs. At the bottom of the pyramid are acts of autonomous will by legal subjects.

Regarding principles in law, the section discusses the theories of Prof. Dimitar Radev, Prof. Daniel Valchev, Prof. Rosen Tashev, Prof. Tencho Kolev, and Assoc. Prof. Svetla Kaneva. The moral foundations of law are examined through the lens of “wrong law,” “legal wrong,” and “supra-legal law” as per Gustav Radbruch’s theory, supported with examples from Hannah Arendt, Immanuel Kant, Walter Williams, Tseko Torbov, and William Rehnquist.

- Theories on the politico-legal development of moral foundations and natural law.

This section provides a historical retrospective on the evolution of ideas about the moral foundations of law and natural law as a school/trend in theory and science. The periodization used includes: Antiquity (Plato, Aristotle, Cicero), Middle Ages (Thomas Aquinas, Augustine of Hippo, Byzantine theologians and philosophers), Modern Age (Immanuel Kant, Samuel von Pufendorf, Hugo Grotius), and Contemporary Era (John Rawls, Ronald Dworkin, John Finnis, Lon Fuller). Assoc. Prof. Svetla Kaneva’s theory of “stages in the foundation of law” is presented as a parallel approach.

Examples are drawn from legal and academic legacies of various historical figures such as Ulpian, Paul, St. Thomas Aquinas, Henry de Bracton, Juan Mariana, Coluccio Salutati, William Blackstone, Charles de Montesquieu, Hugh Kennedy, Robert Alexy, and Lon Fuller. Historical sources like the Visigothic Code of King Recceswinth, Magna Carta, the correspondence of Pope Leo I with Emperor Marcian, Corpus Iuris Canonici, and *Culte de l’Être* are cited.

- Prof. Tseko Torbov and Assoc. Prof. Mihailina Mihailova – philosophical-legal understanding of law and its foundations in Bulgarian legal thought

This section focuses on the intellectual legacy and scholarly contributions in legal philosophy and theory of Prof. Tseko Torbov and Assoc. Prof. Mihailina Mihailova, recognized as leading figures in this field. Brief biographical sketches are provided, along with recollections and impressions from fellow academics (Prof. Neno Nenovski, Prof. Georgi Boychev). The axiological approach in legal science is explored.

Assoc. Prof. Mihailova's concept of "measure" is analyzed and compared with Gustav Radbruch's interpretations in the philosophy of law. The section also emphasizes Mihailova's views on the relationship between globalization and law. Disagreement is expressed with her theory of "planetary law," which is considered relevant to the early 21st century but unjustified in the present, as argued by the dissertation's author.

- The foundation of law and its relation to the legal system.

This section discusses the concepts of "legal system," "system of law," "legal order," and "legislative system" based on various theoretical frameworks. It presents views by Prof. Dimitar Radev, Prof. Venelin Ganev, and Assoc. Prof. Svetla Kaneva, as well as foreign theorists like Joseph Raz, Sir Thomas Bingham, John Austin, Immanuel Kant, and Mikhail Marchenko.

The legal foundation is presented as a "cohesive element" uniting diverse legal components under a unified philosophical principle. It is argued that the terms "legal system," "system of law," and "system of legislation" can be used as complementary and interrelated. The notion of legal consciousness is introduced as a transition to the next section. The legal system is not a static structure but a living organism interacting with its environment. A key component is legal consciousness, which is part of religious, cultural, and civilizational identity.

- The legal foundation and legal system as elements of the concept of civilization.

It is argued that the legal foundation and legal system are part of the concept of civilization. The section begins with a theoretical overview of civilization based on its etymology and historical development since Antiquity. Leading definitions by Samuel Huntington, Arnold Toynbee, and Fernand Braudel are presented. The general idea is that the legal system is part of civilization and that established legal order, legal culture, and legal consciousness overlap with the broader civilizational (i.e., cultural) code of a community.

This is illustrated through a “two-level system” for understanding the legal foundation—universal categories like freedom, justice, truth, duty, and peace are interpreted at a civilizational level through culture, religion, tradition, etc. Examples are given to illustrate how different civilizations reflect these values in their legal institutions, norms, and legal consciousness.

- Conclusions and findings on the foundation of law and its moral, systemic, and civilizational nature.

Based on the discussion in Chapter One, seven conclusions are presented, justifying the foundation of law in its moral, metaphysical, and a priori nature.

3. **CHAPTER TWO. THE MORAL FOUNDATIONS OF LAW AS A LAW-FORMING FACTOR**

- The Foundation of Law and Its Connection with Constituent Power and Constitutions

The aim of this section is to trace two ideas that are characteristic of the moral foundations of law as a law-forming factor – the idea of constituent power and the creation through it of a system of government that has at its core manifestations of those legal foundations, which are metaphysical and moral in nature. The idea of constituent power is presented through the lens of natural law theory, with examples drawn from the works of Thomas Jefferson, John Finnis, and Tseko Torbov. The historical development of the theory of constituent power is examined, and the thesis is maintained that in the relationship between the "constituent" and "constituted" powers in the creation of normative content – that is, in law-making, such as the establishment of a constitutional legal order – this process is inherently connected to ideas that lie outside the law: categories that are moral, metaphysical, and a priori, such as legal foundations. These are present in some works as “ideas” and “ideals” (the theory of Mortimer Adler is explored).

The significance and content of the concept of “constitution” are also considered – as the primary product of the constituent power's activity – which should most fully embody the moral legal foundations through the constitutional principles and norms created by the constituent power. Arguments are provided in support of the natural law thesis and legal philosophy, showing that the foundations of law are understood and interpreted primarily

through reason, and secondarily through culture, religion, and traditions, with the aim of creating primary legal norms of a constitutional order.

Additionally, in support of these claims, John Rawls' theory of the “veil of ignorance” is examined in the context of how secondary factors influence the judgment of the constituent power in establishing a just social and normative order. This is supported by the position of Alexander Hamilton from *The Federalist Papers*.

- The Issue of “Great National Discussions” and Their Role in Law-Making and the Search for the Meaning of Legal Foundations

The action of constituent power is not expressed solely through the form that directly constitutes it – most commonly a Constituent Assembly, Continental Congress, Estates-General, Convention, or another special representative forum empowered to create primary legal norms. Typically, the activity of constituent bodies is preceded and accompanied by significant debates, public discussions, and dialogue among various communities and interest/influence groups in society. Collectively, this process can be defined using Isaac Kramnick’s term: “great national discussion.” This section explores such discussions through examples not only of the direct actions of a “constituent power” – such as the debates around the adoption of the U.S. Constitution – but also how they may develop regarding subsequent amendments to the fundamental law. An example in this regard is the adoption of the 13th Amendment to the U.S. Constitution, which abolished slavery.

This thesis is supported by arguments from both practice and theory, including references to the writings of Alexander Hamilton, Thomas Jefferson, Abraham Lincoln, James Madison, and John Jay. It becomes clear how a “great national discussion” is essentially a debate on the moral foundations of law and how they should be implemented in the form of state structure and governance, through the interpretation and application of categories such as liberty, justice, equality, duty, and peace.

- The Tarnovo Constitution and the “Great National Discussion” Through the Lens of Legal Foundations

This section examines the process of drafting and adopting the Tarnovo Constitution through the lens of the moral foundations of law. It traces the development of the “great national discussion” that accompanied the work of the Constituent Assembly in Tarnovo. The presented

arguments and specific provisions adopted in the constitution are analyzed in terms of how they reflect moral legal foundations.

In comparative terms, arguments are drawn from the 1789 Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, the notable case *Shanley v. Harvey* (1763), and *Somerset v. Stewart* (1772). The Enlightenment understanding of freedom is analyzed through the works of Denis Diderot and Guillaume-Thomas Raynal. The concept of universal human dignity is connected with Immanuel Kant's categorical imperative. References are also made to the Magna Carta.

The positions of deputies from the Constituent Assembly are included, with extracts from the commission's report, which operated within the Assembly, providing insight into their understanding of moral legal foundations.

- General Constitutional Dimensions of Legal Foundations

As a concluding part of this chapter, the general constitutional dimensions of legal foundations are examined. The viewpoint is presented and supported that the constitutional framework of a state may not result from a single constituent act embodied in a document with written legal norms.

The process of "constitutional growth" is traced, exploring the idea that a constitution should possess the qualities of a supporting structure and legitimacy, even if it is not the product of a deliberate procedure that formally meets legislative criteria.

A suitable metaphor here is the "pursuit of foundations" – regardless of the nature of the bearer of constituent power, the interpretation and application of legal foundations in relation to constitutional norms act as a source of legitimacy. This legitimacy affirms not only the norms themselves but also the procedures and institutions involved in law-making. The procedural order is created through the foundations, not in opposition to them.

4. **CHAPTER THREE: THE MORAL FOUNDATIONS OF LAW IN ADJUDICATION WITHIN THE COMMON LAW SYSTEM AND THE DIFFERENCE FROM CONTINENTAL LAW**

- General Character of the Concepts of Law Enforcement, Adjudication, Interpretation, and Hermeneutics

The first section of Chapter Three examines the concept of adjudication as part of the broader concept of law enforcement. It presents theoretical developments within Bulgarian

legal theory as defined by Prof. Zhivko Stalev, Prof. Rosen Tashev, and Prof. Daniel Valchev. The aim is to establish a connection between adjudication and the activities of interpretation and hermeneutics. These activities raise contentious issues, which are clearly expressed within common law systems, while the stance on them in continental law tends to be more consensual—so much so that the application of the same legal norm in different contexts, times, and conditions may lead to completely different outcomes, especially within common law. Supporters of this approach describe it as a "living, applicable law," although this is rejected by originalist/textualist approaches. A key issue is how such a process interacts with the existence of a priori and metaphysical categories, such as the moral foundations of law.

- Are Legal Foundations a Controversial Issue in Adjudication?

This section introduces the issue of adjudication that occurs through the search for the "code" of legal foundations in cases where a legal norm is unclear, requires interpretation, or is entirely absent. A key example is the category of "hard cases" as defined by Ronald Dworkin. The text raises the question: Can adjudication be performed based on a legal foundation or principle—i.e., outside of a specific legal norm? Does this encroach on the role of the legislator, and could it lead to a form of ethical tyranny disguised as law?

Conflicts between law and morality are examined, with *The Queen v. Dudley and Stephens* (1884) given as a case study. The theory of "semantic realism" as defined by Prof. Andrei Marmor is also discussed, showing how an interpretation seeking the essence of law through legal foundations can be seen in major precedents such as *Marbury v. Madison*, *United States v. Nixon*, and in interpretations of concepts like "original right," which lack normative status but possess legal significance.

- "Hard Cases", Judicial Restraint, and Judicial Activism

The text presents three legal doctrines relevant to adjudication and the moral nature of legal foundations: "hard cases," judicial restraint, and judicial activism. The concept of "hard cases," as used in this dissertation, relies on Dworkin's theory presented in *Taking Rights Seriously*, in which adjudication either formulates a new norm or alters the character of an existing one by narrowing or expanding its interpretation.

Following this, the doctrines of judicial restraint and activism are discussed with examples from theory, including views by Prof. Thomas Patterson, Justice Antonin Scalia, and Justice Neil Gorsuch. In Bulgarian legal theory, these questions are explored by Constitutional

Court Justice Blagovest Punev, with examples from the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria.

Disputed interpretive and hermeneutic issues related to moral legal foundations are illustrated by U.S. Supreme Court decisions in landmark social cases—*Brown v. Board of Education*, *Plessy v. Ferguson*, *Miranda v. Arizona*, and *Obergefell v. Hodges*—highlighting contrasting approaches to these categories.

- The Role of Dissenting Opinions

Dissenting opinions, despite their sometimes-contested practical utility, play an important role in adjudication, particularly in common law. They are often described as “constitutional brakes on the destruction of human dignity” and as “appeals to the contemplative spirit of the law and the intelligence of future generations”—expressions of “the independence of spirit.” They are not merely institutionalized disagreement but manifestations of legal foundations, legal consciousness, and legal culture.

Dissenting opinions carry special weight when addressing socially significant and contentious cases. Examples include Justice John Marshall Harlan’s dissent in *Plessy v. Ferguson*, Justice William Rehnquist’s dissent in *Roe v. Wade*, and its eventual “reversal” in 2022 with *Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization*. Other examples support the theory of the “precious right to dissent” and the idea of “prophets with honor,” a phrase used by Justice William Brennan to describe judges who author dissenting opinions.

Counterviews rejecting the applicability, meaning, and usefulness of dissenting opinions are also presented, such as those of Justices Sidney Breeze and Walter Stager.

- The Dilemmas of Inner Conviction

This section analyzes the nature of inner conviction through which a judge must grasp categories such as truth, justice, equality, and duty—categories tied to the inner human cosmos and closely related to adjudication. Judicial decisions should be made by conviction and conscience. This is supported by Justice Anthony Kennedy’s concurring opinion in *Texas v. Johnson* (1989), where he writes, “The law demands this result.”

These dilemmas are explored through Dworkin’s idea of “law as integrity,” in which the judge, through their inner voice, seeks the good, the true, and the just. Inner conviction is viewed as a primary source of principles in procedural law.

- Adjudication in Common Law and Continental Law—A Different Approach

This section summarizes the differing approaches to moral legal foundations within common law and continental law systems, particularly in the contexts of interpretation, hermeneutics, and adjudication. A significant difference lies in how judicial precedent in the common law uses a general foundation—legal grounds—to formulate a specific behavioral rule to resolve a case or to interpret existing law in a way that references more general, abstract, metaphysical categories such as moral legal foundations.

It is emphasized that such an approach is predominantly found in the common law and stands in contrast to the strict application, adjudication, and interpretation characteristic of continental law.

5. **CHAPTER FOUR: CONTEMPORARY RISKS TO THE LEGAL FOUNDATIONS**

- The Nature of "Emergency" as a Risk to Legal Foundations

It is argued that since the creation of law is a process that is not static but continues over time beyond the adoption of acts by the constituent authority, it remains relevant today—especially in light of changing societal conditions, emerging risks, and threats. Lawmaking in the modern world faces the challenge of responding to new emergency circumstances and reflecting new social realities—primarily of an extraordinary nature—necessitating emergency legislation related to warfare, pandemics, economic issues, and artificial intelligence.

A working definition of “emergency” and “emergency situations” is introduced within the scope of the dissertation. These situations primarily raise ethical questions about how crises are typically managed. Given the dissertation’s core thesis on the inseparable link between morality, ethics, values (as moral foundations of law), and their relationship with legal norms, these issues are also inevitably legal and concern how societal relationships are regulated. In the context of contemporary times, “emergency” is equated with the concept of “megathreats” introduced by Nouriel Roubini.

The exposition examines two specific and general examples of “emergency” and the legal dilemmas it creates—those of war and economic crises. Examples from legal theory are provided, including the views of Prof. Tseko Torbov and Assoc. Prof. Mihailina Mihailova. The legal justification for war is analyzed, including perspectives different from those of Prof.

Torbov, viewing war as a cause for legal crisis through the theory of *jus ad bellum* or just war. Opinions from Hugo Grotius, St. Augustine the Blessed, St. Thomas Aquinas, and Prof. Robert George are cited. Through the lens of the legal standards of Franklin Delano Roosevelt's New Deal, the thesis is developed that economic emergencies altered the legal foundations of the United States, supported by the views of Prof. Richard Pipes.

- Emergency, Modernity, and Legal Foundations

The issue of emergency, modernity, and legal foundations is discussed through several key concepts. First among them is the Latin maxim *Inter arma enim silent leges*—"in times of war, the laws are silent." Legal changes during such times are justified, according to Justice William Rehnquist, by the idea that emergencies indisputably influence legal norms, as "the laws speak with a different voice," affecting established legal institutions. Emergencies lead to the concentration of power and authority, the suspension or limitation of subjective rights, meaning that the goals pursued by law do not correspond to legal foundations, but rather to other categories, where the outcomes achieved may not reflect the originally stated purposes.

The pandemic emergency is examined from the perspective of emergency legislation and how this creates grounds for significant debate regarding the protection of health and human life during pandemic conditions while maintaining democratically established procedures within the rule of law, separation of powers, and supremacy of law. This raises fundamental questions: how significant can such a departure from established norms be, and does it constitute a deviation from the ideals and ideas of the moral legal foundations, or does it rather represent a different interpretation of those ideals and the safeguarding of their value system in an alternative way?

The concept of "constitutional polycrisis," the concept of a "state of emergency" in light of the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria's practice, and how extraordinary factors can become a crisis of law or a "crisis of fundamental concepts" or "crisis of legal foundations" are also analyzed.

- Emergency, Power, and Legal Foundations

This dissertation supports the view that moral legal foundations play a vital role primarily in lawmaking and the creation of legal norms—especially of constitutional order—as demonstrated with examples from the U.S. Constitution and the Tarnovo Constitution. However, the question remains open regarding the relationship between legal foundations and

law enforcement. Several specific cases are reviewed in the context of the executive branch, whose nature is defined through classical legal and constitutional theory. The theory of “unitary executive power” within the American constitutional model is presented, along with theoretical positions on power from Max Weber, Prof. Dimitar Radev, Prof. Paul Johnson, and Prof. Emilia Drumeva.

The executive branch is analyzed through the lens of the “vesting clause” of the U.S. Constitution and the emergency situation of September 11, 2001, examining how executive orders issued during that period illustrate how “emergency” can erode procedures and norms, and thus their legitimizing legal foundations, while simultaneously offering an alternative perspective that justifies law enforcement through a metaphysical category.

Emerging “emergencies,” to which state authorities must respond through their powers, inevitably raise the question of defending or denying legal foundations, ideals, ideas, and values—and how a decision could be justified as correct, moral, and lawful, especially if the normative framework is highly abstract, unclear, or even absent, or requires the formulation of a new rule of conduct (as was the case on September 11, 2001, or in the discussed “Lascelles principles”). In such cases, the role of legal foundations—whether to support or oppose—is not only clear but indispensable.

- Artificial Intelligence as a Risk to the Moral Foundations of Law

Regarding the foundations of law, it is accepted that reason, through its forms of thought, appeals to and provides legal foundations. Reason—through its intellectual, cognitive, and logical abilities, value compass, and ability to discern “good” from “evil”—plays a central role in distinguishing and applying the content of moral legal foundations and has a leading function in creating a full-fledged and legitimate legal system that truly possesses the quality of being “legal,” rather than being merely a technology of power and control.

The development of artificial intelligence (AI) is discussed in this section as a significant and existential risk not only to the moral foundations of law but also to law itself and to the legal regulation of social relations in general. The possibility of using AI in the lawmaking and judicial processes—already being tested—is seen as a potential leading threat to law and its moral foundations. This could transform the very nature of legal order, the regulation of human relations, and the concepts of truth, justice, freedom, duty, peace, and equality.

The replacement of the human element—capable of distinguishing good from evil and applying the moral foundations of law, grounded in millennia of human experience—with a machine algorithm, whose increasing intelligence may lead to fundamentally different and even unpredictable decisions compared to current legal regulation and practice, is a phenomenon that must be seriously considered before it results in irreversible consequences for human society.

This section includes a definition of artificial intelligence and outlines the primary risks it poses. The views of leading researchers on the moral and legal implications of AI—such as Arthur Kordon, Bruce Schneier, Matthew Scherer, and Nick Bostrom—are presented. Human reason is also discussed through an analysis of Hannah Arendt’s ideas about human nature and the distinguishing qualities of individuality and spontaneity.

- The "Clash of Civilizations" as an “Emergency” and Its Connection to Law

The dissertation introduces the concept of civilization, its connection with the legal system, and the moral foundations of law. The legal system is presented as an essential factor for understanding civilization-related categories, the manifestation of legal foundations, and the formation of basic legal institutions.

This section examines Samuel Huntington’s concept of the “clash of civilizations,” introduced in 1992, within the already discussed context of “emergency” and its impact on law and legal foundations. Cultural conflicts, characteristic of this clash, may lead to changes in the understanding of legal reality, legal culture, and legal consciousness, since law is closely tied to these categories. This supports the thesis that law is an indispensable element of civilization. Emphasis is placed on how a foreign civilizational identity can reformulate the perception of law, as has occurred in the past and may continue to occur within Western civilization.

6. CONCLUSIONS AND FINDINGS

The present dissertation sets as its primary goal the justification of an inseparable, legitimizing, and comprehensive connection that exists between two systems traditionally viewed as separate, yet enduringly interconnected—law and morality.

Based on the arguments made throughout the work, and as a concluding statement of the dissertation, a total of eight findings have been drawn in this direction, summarizing the assertions presented in the dissertation.

III. SCIENTIFIC CONTRIBUTIONS OF THE DISSERTATION

The scientific novelty of the dissertation lies in the fact that, up to now, there has been no comprehensive, wide-ranging, and systematic study on the issue of the moral foundations of law as a whole.

While the topic has been touched upon in theoretical and legal-philosophical works by various Bulgarian and foreign legal scholars and academic representatives, the present study — although it does not claim to be exhaustive on such a vast subject — is the first to be entirely dedicated to this issue.

The main contributions of the dissertation that can be highlighted are as follows:

1. Presentation of a comprehensive definition of the concept of “foundation of law” (also referred to as “legal foundation”) as a legitimizing, metaphysical, a priori phenomenon with respect to both law as a whole and its individual manifestations and systems.
2. Justification of the connection between legal foundations, legal principles, legal norms, and acts of autonomous will of legal subjects, as well as examination of the relationship between these categories and the concepts of legitimacy and validity used in legal theory. A classification of legal principles is provided, along with the idea of a “pyramid of legitimacy,” which justifies law as a phenomenon grounded in moral legal foundations.
3. Legal foundations, law, and legal systems are considered an essential and indispensable element of the concept of civilization, along with culture, religion, and other non-legal categories that are nevertheless inextricably linked with legal reality.
4. “Normativity” in law is not treated as equivalent to “legality,” but rather as something derivative of it — not identical to it. A rule may have normative character and be valid but not be legal, and thus not legitimate, if its connection to the moral foundations of law is limited or entirely severed.
5. In the light of moral foundations of law, the process of legal norm creation at the constitutional level is examined, with an analysis of the American constitutional model and the Tarnovo Constitution through the lens of these categories. It is emphasized that law-making is not a static process and that the role of moral foundations does not end with the creation of a norm within the constitutional legal order. It can be defined as a continuous process in which legal foundations play a constant role — relevant examples are provided to illustrate this.

6. The relationship and application of moral legal foundations in the context of adjudication and law enforcement are addressed, with a comparative analysis of the precedent-based legal system and the continental law system in relation to the decisions of supreme courts. An analysis of the practice of the Supreme Court of the United States is presented, with focus on concepts such as “hard cases,” judicial self-restraint, judicial activism, dissenting opinions, and inner conviction — all examined in light of moral legal foundations. It is proposed that there are specific cases in certain legal systems where moral legal foundations can serve as the basis for adjudication.
7. The concept of “exceptionality” is introduced in the context of legal reality and the moral foundations of law, addressing situations such as war, pandemic risks, economic and social crises, and artificial intelligence — grouped under the general term “mega-threats.” These are capable of eroding law and the significance of legal foundations. The mechanism of executive power in the face of emerging or developing states of exception is analyzed, and how this may lead to: law enforcement with regard for legal foundations; outright denial of those foundations; redefinition of goals and objectives beyond those laid out in the normative framework; or even the creation of new behavioral rules triggered by the exceptional circumstances. This includes situations where the legal framework restricts a higher purpose that may correspond to a legal foundation.

IV. PUBLICATIONS RELATED TO THE TOPIC OF THE DISSERTATION

1. "A Legal and Philosophical Perspective on the Trial of Jesus Christ," published in the electronic journal "Provoke the Law," ISSN 1314-7854, ID 3299 in the National Reference List of contemporary Bulgarian peer-reviewed scientific journals.
2. "The Tarnovo Constitution and the Question of the Foundation of Law," a conference paper published in the proceedings titled "Challenges to Legal Regulation in Bulgaria."
3. "War as a 'Crisis of Foundations' in Law," a paper presented at the Scientific Readings on the topic "LAW, DUTY, AND FREEDOM," dedicated to the 300th anniversary of the birth of Immanuel Kant and the 125th anniversary of

the birth of Tseko Torbov. Forthcoming in print, with an official note confirming it has been submitted for publication.

4. "Civilizational Law and Its Principles," a paper presented at the International Scientific Conference "Legal Principles and Their Role and Significance for the Development of Law," held in 2024 at the University of National and World Economy (UNWE). Forthcoming publication.